

Pr. prof. dr. Viorel Sava

SENSURI ALE NOȚIUNII DE „LUMINĂ“ ÎN SPIRITUALITATEA LITURGICĂ ORTODOXĂ

Preliminarii

În zilele de 21-22 și 23-24 august 2005, preoții din Arhiepiscopia Iașilor (aproximativ 1000 la număr), împărțiți în două serii, au participat la Conferința pastoral-misionară cu tema: *Biserica Ortodoxă Română și integrarea europeană. Exigențe, probleme și perspective*, organizată la Centrul de Conferințe „Providența“ din Iași, al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, conferință organizată la inițiativa și sub patronajul Înalt Prea Sfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei.

Între invitații de onoare ai acestei conferințe au fost: Prea Sfințitul Marc Nemțeanul, Episcop Vicar al Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale, domnul Gheorghe Flutur, ministrul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Externe și ai autorităților administrative locale.

Deși integrarea europeană este percepută, în general, ca o mare realizare pentru societatea românească, adevăr de altfel incontestabil, nu este mai puțin adevărat și faptul că spațiul european nu este totdeauna și întru totul spațiul în care curge „lapte și miere“ care își așteaptă consumatorii, ci și un spațiu care ne va așeza în fața unor altfel de probleme, în fața unor realități pe care, până în anii din urmă, le-am cunoscut doar prin intermediul presei sau al bibliotecii.

Experiența ultimilor ani a făcut ca o serie de probleme pe care le întâlnim în parohie și care ne determină să ne adaptăm și să interpretăm într-o altă perspectivă metodele și mijloacele de pastorație, să fie din ce în ce mai evidente. Din multitudinea acestor noi tipuri de probleme, trei au fost subliniate în mod deosebit: 1) Secularizarea crescândă a societății; 2) Creșterea

îngrijorătoare a sectarismului religios; 3) Creșterea obsesiei pentru profit și plăcere, sub povara grijii zilei de mâine. Aceste trei probleme-cheie generează trei întrebări majore: 1) Cum păstrăm și promovăm credința ortodoxă în țară și în străinătate? 2) Cum poate participa Biserica la ameliorarea stării economice și sociale a credincioșilor din țară și din străinătate? 3) Cum folosim cultura românească în perspectivă misionară?¹

În intervențiile pe care le-a avut pe parcursul conferinței, Prea Sfințitul Marc Nemțeanul, care este francez de origine, dar care s-a format după tiparele evlaviei din Moldova, lângă duhovnicii de la Mănăstirea Sihăstria și la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae“ a Universității „Al.I.Cuza“ din Iași, iar acum păstorește în inima Occidentului, a atras atenția asupra misiunii speciale și a responsabilităților majore ce revin României Ortodoxe după aderarea la Uniunea Europeană². O spiritualitate autentică este „oferta“ noastră, dar și răspunsul dat unei lumi aflate în declin duhovnicesc și într-o profundă criză de identitate spirituală și confesională. Iată de ce am considerat că este bine venită tema: *Sensuri ale noțiunii de „lumină“ în spiritualitatea liturgică ortodoxă în pragul integrării României în Uniunea Europeană, când cei peste 86% dintre români vor purta cu ei valorile spiritualității credinței ortodoxe ai cărei mărturisitori s-au declarat. Spiritualitatea ortodoxă cu valorile ei multiple poate constitui o punte de legătură între Răsărit și Apus. Între aceste valori se impune în mod deosebit ideea de „lumină“, ca trăsătură esențială a cultului divin ortodox.*

Tema aceasta este foarte vastă și se cere tratată într-un studiu ale cărui proporții să fie pe măsura temei. Ne vom opri doar asupra câtorva aspecte care să evidențieze o componentă foarte importantă a spiritualității liturgice ortodoxe, ascunsă în imnuri și rugăciuni, componentă asupra căreia, în teologia românească, nu s-a poposit îndeajuns până acum.

Hristos - „Răsăritul cel de sus“

Ideea de „lumină“ este pretutindeni prezentă în imnurile și rugăciunile care compun sfintele noastre slujbe. Uneori, în anumite slujbe și în anumite perioade ale anului liturgic, ideea de „lumină“ este predominantă. Foarte de timpuriu această idee apare în imnurile liturgice și în rugăciuni, în strânsă

1. *Documentul final al conferințelor pastoral-misionare: „Biserica Ortodoxă Română și integrarea europeană. Exigențe, probleme și perspective“, în „Lumina“, primul cotidian creștin din România, vineri, 25 august, 2006, p. 8-9.*

2. *Ibidem.*

relație cu Persoana lui Hristos. Cultul divin ortodox este prin excelență hristocentric, întrucât Persoana Mântuitorului nostru Iisus Hristos este calea aleasă de sfatul treimic de a veni în maximă apropiere față de noi. Însă, deși afirmăm hristocentrismul cultului divin ortodox, Hristos nu este un însingurat și izolat de celelalte Persoane ale Sfintei Treimi, ci este „împreună mărit cu Tatăl și cu Duhul Sfânt“ (al doilea antifon al Sfintei Liturghii), iar când la Sfânta Liturghie ne pregătim de sfințirea darurilor de pâine și vin, care vor deveni Trupul și Sângele Mântuitorului răstignit și înviat, mărturisim, mai întâi, credința în Sfânta Treime: „... într-un gând să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită“. Deci cultul divin ortodox este deodată *triadocentric* și *hristocentric*³.

În rugăciunile și imnurile care alcătuiesc sfintele noastre slujbe, Mântuitorul este numit în chip variat, numiri care scot în evidență lucrarea Lui mântuitoare, relația Lui cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, cu Biserica și cu fiecare persoană în parte, bunătatea și iubirea Lui față de oameni, smerenia și slava Lui, mulțimea darurilor împărtășite Bisericii Sale etc. Între aceste numiri pe care I le atribuim, cea de „*lumină*“ apare foarte frecvent.

Când imnografi L-au numit pe Hristos *lumină*, *lumină lină*, *Soarele dreptății*, *Răsăritul Cel de sus* etc. L-au numit așa cum El Însuși S-a numit: *Lumină*. Una dintre cele mai vechi rugăciuni alcătuită, după opiniile liturghiștilor, în secolele II-III, ca o mărturisire de credință în Dumnezeu Cel în Treime slăvit, îl numește pe Hristos *Lumină lină*. În veacul al IV-lea, Sfântul Vasile cel Mare citează un fragment din această rugăciune pe care o numește *cântare veche*⁴. Această rugăciune a fost încorporată de timpuriu în rânduiala Vecerniei. Rugăciunea de seară are un conținut penitențial întrucât apropierea nopții ne duce cu gândul la sfârșitul vieții pământești și la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos⁵. Ideea de lumină, însă, aduce acestei rugăciuni cu caracter penitențial o notă de optimism, de pace și bucurie.

Lumina lină se identifică aici cu slava negrăită și copleșitoare a lui Dumnezeu Tatăl: „Lumină lină a sfintei slave a Tatălui ceresc...“ - auzim în

3. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica generală*, vol. 1, ediția a III-a îngrijită de Pr. Eugen Drăgoi, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002, p. 46-48.

4. *Despre Sfântul Duh*, XXIX, 73, în „P.G.“, t. XXXII, col. 205 la pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 63.

5. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 55-56.

rugăciune. Este slava sau lumina Tatălui, făcută accesibilă nouă. Prin Hristos, slava (lumina) Tatălui se extinde până la noi și ne cuprinde: „*Și Cuvântul S-a făcut trup și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr*“ (Ioan 1,14). „Lumina lină a sfintei slave a Tatălui ceresc“ este *Lumina din Lumină* pe care o mărturisim în Crez. În finalul Utreniei, Îl slăvim pe Hristos, Cel care ne-a arătat nouă *lumina*: „Slavă Ție, Celui ce ne-ai arătat nouă lumina“. Nu este vorba doar de lumina fizică chiar dacă ne aflăm la începutul zilei, când biruința luminii fizice, asupra întunericului este evidentă. Această formulă este rostită și atunci când Utrenia este oficiată seara, în cadrul privegherii, ceea ce înseamnă că lumina pe care ne-a arătat-o Hristos este lumina Tatălui, slava Tatălui, Lumina din Lumină.

Ca să nu rămânem cu mintea la cele trecătoare, Hristos nu a fost numit de către inografi simplu *soare* sau simplu *răsărit*, ci *Soarele dreptății* sau *Răsăritul cel de sus*. Când răsare soarele, apare lumina care biruie întunericul. Când Se naște Hristos, „Soarele dreptății“ și „Răsăritul cel de sus“, nu se mai vorbește de lumină, ci de *pară* de foc: La Vitleem acolo-n jos / Cerul *arde* luminos - cântăm în perioada sărbătorilor de iarnă.

În troparul Nașterii Domnului predomină ideea de „lumină“, exprimându-se prin aceasta adevărul că întruparea însăși inaugurează o eră nouă în istoria omenirii, era luminii „pe care întunericul nu a cuprins-o“. Într-o singură frază întâlnim cuvintele sau expresiile: „răsărit“, „lumina cunoștinței“, „slujeau stelelor“, „de la stea“, „Soarele dreptății“, „Răsăritul cel de sus“ (Troparul Nașterii Domnului).

Sărbătoarea Nașterii Domnului este una dintre cele mai vechi sărbători creștine. Ea poate fi urmărită în documente până în secolul III⁶. Imnurile care compun slujba sunt alcătuite din secolul IV înainte. Este important să remarcăm cum chiar de la început, odată cu instituirea primelor sărbători, Biserica a avut conștiința că rugăciunea ei și, mai cu seamă, imnurile care intră în alcătuirea slujbelor sfintelor sărbători, trebuie să aibă o notă optimistă. Această notă este dată și de ideea de lumină cu sensurile ei multiple. Chiar în perioadele în care predomină ideea de pocăință, așa cum este perioada Postului Mare sau în zilele cernite ale Săptămânii Sfintelor și Mântuitoarelor Pătimiri nu lipsesc accentele de bucurie și de speranță. Așa cum vom vedea, în ultima parte a Săptămânii Sfintelor Pătimiri ideea de

6. Idem, *Liturgica generală*, p. 131-132.

lumină este foarte des întâlnită. În alte locuri rugăciunea îmbracă forma unui imn închinat luminii. Un astfel de exemplu îl găsim în icosul al 12-lea din Acatistul Mântuitorului. Aici Hristos este numit „veșmântul cel luminat“ care ne înfrumusețează, „mărgăritarul cel cinstit“ care ne luminează, „piatra cea scumpă“ și „lumina cea sfântă“ care strălucește peste noi, „soarele dreptății“ care luminează⁷.

Deși unele rugăciuni și imnuri Îl numesc pe Hristos „Soare“, „Răsărit“, „Lumină“, „Lumină lină“ etc., iar altele spun că lumina lui Hristos este slavă din slava Tatălui, o mulțime de alte imnuri vorbesc despre lumina care aparține lui Dumnezeu cel în Treime slăvit. „Cel ce ești *lumină neapusă, întreit strălucitoare în trei luminători* și singură stăpânitoare ... Dumnezeu necuprins de minte și Domn ... acum inima mea cea întunecată luminează-o și o arată strălucitoare și de lumină purtătoare, ca să Te laud și să Te măresc întru toți vecii“⁸. Astfel de exemple sunt nenumărate în cântările Octoihului. Aceeași tematică se regăsește și în imnografia Triodului. Redăm aici doar două exemple: „Treime neamestecată, nedespărțită, de o ființă și fire una; *lumini și lumină*, și trei sfinte și Unul Sfânt, este lăudată Treimea, Dumnezeu. Laudă și preaslăvește, suflete, viață și vieți, pe Dumnezeul tuturor“⁹, sau: „Pe Tatăl să-L slăvim, pe Fiul să-L preaînălțăm, dumnezeiescului Duh cu credință să ne închinăm, Treimii celei nedespărțite, Unimii după ființă; ca *lumină și lumini*, și viață și vieți, făcătoare de viață și luminătoare marginilor“¹⁰.

Imnografia cărților de cult, care ne prezintă Sfânta Treime ca lumină, izvor de lumină și luminătoare marginilor lumii este adânc înrădăcinată în Sfintele Scripturi. O prezentare și o analiză, în același timp, a textelor în care Dumnezeu este înfățișat ca lumină, o face teologul liturgist Robert Taft într-un studiu pe care doar îl semnalăm aici¹¹.

Maica Domnului - „Maica luminii“

7. *Ceaslov*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 287.

8. *Octoih Mare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a VI-a, București, 1975, p. 649 - duminică la Miezonoptică, glas 8, cântarea a 8-a.

9. *Triodul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 164 - Joi, la Pavcerniță, cântarea a 7-a a Canonului Sfântului Andrei Criteanul.

10. *Ibidem*, p. 165-166 - Joi la Pavcerniță, cântarea a 9-a a Canonului Sfântului Andrei Criteanul.

În imnurile și rugăciunile care alcătuiesc sfintele slujbe ne reține atenția varietatea numelor și numirilor pe care le atribuim sfinților. Într-una din cântări ne întrebăm: „Cum vă vom numi pe voi sfinților? Heruvimi, că întru voi S-a odihnit Hristos; Serafimi, că neîncetat L-ați preamărit pe El; Îngeri, că de trup v-ați lepădat; Puteri, că lucrați cu minunile. *Multe sunt numirile voastre, dar mai multe sunt darurile. Rugați-vă să se mântuiască sufletele voastre*“. Mulțimea numirilor pe care imnografiile le-au atribuit sfinților scoate în evidență mulțimea darurilor, a talanților, cu care Dumnezeu i-a împodobit și pe care ei le-au înmulțit. Între aceste numiri întâlnim și pe acelea de „luminători prea străluciți“, „candele de aur“, „sfeșnice“ etc. Iată cum îi descrie una dintre stihiri pe sfinții mucenici „*Luminători ai lumii pururea strălucitori prin credință mucenicească v-ați arătat, punându-vă toată nădejdea spre Domnul și cu untdelemnul cel gândit al Duhului Sfânt candelele voastre cele sufletești le-ați luminat...*“¹². Aceeași idee se regăsește și în alte locuri: „Strălucit-ați prin credință preastrăluciților sfinți luminători, prealăudaților purtători de chinuri...“¹³.

Între sfinții Bisericii care s-au ostenit în mod deosebit cu propovăduirea cuvântului, Sfinții Apostoli și Sfinții Ierarhi ocupă un loc aparte. La stihioavna zilei din 29 iunie, închinată prăznuirii Sfinților Apostoli Petru și Pavel, cântăm: „Pe *luminătorii* cei mari ai Bisericii, pe Petru și pe Pavel, să-i laudăm; că mai mult decât soarele *au strălucit* în tăria credinței și pe păgâni cu *razele propovăduirii*, din necunoștință i-au adus la dumnezeiasca cunoștință...“¹⁴, iar în Slava Laudelor îi numim „*luminătorii* celor dintru întuneric, cei ce sunt ca niște *raze* ale Soarelui celui înțelegător...“¹⁵.

Cei ce luminează lumea prin puterea cuvântului sunt daruri făcute de Dumnezeu Bisericii Sale: „Treime Sfântă și închinată, slavă înțeleptei Tale rânduiei! Că trei mari luminători ai dăruit oamenilor dintre oameni, pe care îi luminează cu lumina cunoștinței Tale și cărora le dai strălucire cu raza mântuitoarelor și cinstitelor Tale voiri. Prin aceștia lumea îmbogățindu-se

11. Robert F. Taft, S.J., „*Thanksgiving for the Light*“. *Toward a Theology of Vespers*, în vol. *Beyond East and West. Problems in Liturgical Understanding*, second edition, Edizioni Orientalia Christiana, Pontifical Oriental Institute, Rome, 2001, p. 161-186.

12. *Octoih Mare*, p. 703 - Joi, Utrenia glas 8, al treilea rând de sedelne.

13. *Ibidem*, p. 247 - Joi, Utrenia glas 3, al treilea rând de sedelne.

14. *Mineiul pe iunie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a V-a, București, 1978, p. 263.

15. *Ibidem*, p. 274.

cu lumina cunoștinței, cu a Ta slavă se luminează...¹⁶.

Sfinții Trei Ierarhi, din slujba cărora este luată și exemplificarea precedentă, sunt numiți în tropar *luminători* preamari: „Pe cei trei preamari luminători ai Dumnezeirii celei de trei ori mai strălucitoare decât soarele, pe cei ce luminează lumea cu razele dumnezeieștilor dogme...¹⁷.”

Însă, spre deosebire de toți ceilalți sfinți, Maica Domnului este numită *Maica luminii*. Această numire o întâlnim în formula care introduce cântarea a noua din slujba Utreniei și care, în același timp, introduce tema luminii ca temă fundamentală în partea finală a acestei laude bisericești¹⁸. Aici, în această parte, se cântă luminânde și voscresnele în care ideea de lumină este predominantă și tot aici, așa cum am mai spus, în formula de introducere a doxologiei, Dumnezeu este slăvit ca Cel ce ne-a arătat și pentru că ne-a arătat lumina.

În alte imnuri, Maica Domnului este numită *cămară luminoasă*: „Cămară luminoasă te-ai arătat Fecioară Celui ce S-a sălășluit întru nesticăciosul tău pânțece...¹⁹.”

Maica Domnului este „Maica luminii“, „cămară luminoasă“, „sfeșnic luminos“, „stâlpul luminii“ etc. nu prin ea însăși, ci prin participare, prin împărtășirea din lumina harului lui Dumnezeu. Ea este *ușă*, dar nu *Însăși Ușa*, este staulul dar nu *Păstorul*, este *palat* și *scaun* al Împăratului, dar nu însuși *Împăratul*, este *pomul*, dar nu *Însuși Pomul Vieții*, ea este *lumină*, *cămară luminoasă*, *stâlpul luminii*, dar nu *Însăși Lumina*, ci purtătoare de lumină din lumina lui Hristos, El Însuși Lumină.

Ideea de lumină în Păresimi

Una dintre temele fundamentale ale *Triodului*, reflectată din plin de Liturgia Darurilor mai înainte sfințite și de innografia perioadei Postului Mare, *gravitează în jurul ideii de lumină*. „Postul, spunea Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Daniel într-un interviu radiofonic, în care ne hrănim doar cu produse vegetale, a căror sursă de viață este lumina, ne duce cu gândul la lumina spirituală izvorâtă din pocăință și la lumina învierii izvorâtă din mormântul lui Hristos“. Deci, însăși alimentația din timpul Postului Mare

16. *Mineiul pe ianuarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 449 - a V-a stihiră de la Litie.

17. *Ibidem*, p. 451.

18. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica specială*, p. 136-137.

19. *Octoih Mare*, p. 708 - Joi, Utrenia glas 8, cântarea a 8-a.

nu trebuie văzută doar ca simplă abstenență sau renunțare, ci și ca un alt mod de exprimare a conținuturilor teologico-duhovnicești ale perioadei liturgice la care ne referim. Ideea de lumină, care transpare din alimentația Postului Mare, vrea să sugereze ideea că postul eliberează și înnoiește, purifică și umple de lumină. Lumina din bucatele îngăduite în timpul Postului Mare este fărâmă din lumina Învierii răsrântă în ziua de Paști peste toată făptura: „Acum *toate* s-au umplut de lumină, și cerul și pământul și cele de desubt...”²⁰.

Tristețea Postului Mare nu este apăsătoare, ci una luminoasă și plină de bucurie. În imnurile *Triodului*, Dumnezeu este numit „Dătătorul de lumină”²¹, iar cei care postesc și se pocăiesc primesc lumina ca vesteire a Învierii Domnului și ca pregustare din lumina Învierii Lui²². Un ritual impresionant, păstrat în unele tradiții ortodoxe, scoate și mai mult în evidență ideea de lumină ca stare și experiență a perioadei pre-pascale și ca pregustare a Învierii. După Vecernia zilei de luni din prima săptămână a Postului Mare (oficiată seara în Duminica Izgonirii lui Adam din Rai), la Muntele Athos, dar și în alte locuri, toată obștea se retrage la trapeză unde are loc masa, ultima de dulce înainte de post. La sfârșitul mesei se cântă imne, după care se oficiază Pavecernița Mică. După aceasta egumenul citește o rugăciune de dezlegare, apoi stă la ușă, având epitrahilul pe grumaz și Evanghelia în mâna dreaptă, și fiecare trece făcând metanie, sărutând Evanghelia și mâna egumenului și cerându-și unii altora iertare. Semnificațiile acestei solemnități sunt mai evidente în tradiția slavă, unde această zi este numită „Duminica Iertării”. Și la mănăstiri și la parohii, la sfârșitul Pavecerniței Mici, oficiată îndată după Vecernie, preotul se înclină în fața celor prezenți, cerându-și iertare, după care, pe rând, toți trec și-i sărută mâna făcând metanie și luând iertare. În acest timp se cântă *irmoasele canonului Paștelui*. Originile acestui ritual sunt în Palestina²³. Iertarea anticipează Învierea, Paștele, zi în care tema sărutării și împăcării se reia. În finalul Utreniei din noaptea de Paști, preotul ține Evanghelia în mâini și toți cei de față trec, se închină și sărută, iar corul cântă: „Ziua Învierii, să ne luminăm cu prăznuirea și unii pe alții să ne îmbrățișăm. Să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi, *să iertăm*

20. *Slujba Învierii, tâlcuire și text*, Editura Trinitas, Iași, 2000, p. 36 - cântarea a 3-a a canonului.

21. *Triodul*, p. 70 - Stihovna Vecerniei zilei de joi din Săptămâna brânzei.

22. *Triodul*, p. 70 - Sedelna întâi a Utreniei zilei de joi din Săptămâna brânzei.

toate pentru Înviere...²⁴.

Iertarea, împăcarea și învierea stau împreună. În obiceiurile și ritualurile care însoțesc priveghiul și înmormântarea în tradiția ortodoxă, formulele de iertare apar la tot pasul. Ele nu vor să arate doar dorința celor vii de a se împăca post-mortem cu cel adormit, nici nu constituie numai o rugăciune scurtă de iertare a aceluia, ci se exprimă credința în Înviere, nădejdea învierii în împărăția cerurilor și se anticipează Învierea. În Duminica Izgonirii din Rai trăim anticipat Învierea, tocmai pentru că iertăm și primim iertare. Deși scopul Postului Mare este dobândirea iertării și bucuria Învierii, Biserica exprimă antinomic adevărul că în relație cu Dumnezeu mulțumim chiar din momentul în care am cerut, ca și cum am fi primit deja și deși am mulțumit ne ostenim în continuare ca să dobândim ceea ce am cerut. Nici nu am început Postul și trăim anticipat Învierea și când ne bucurăm că am înviat, continuăm să ne îndreptăm spre Înviere, postind Postul Mare.

Mai pregnantă apare exprimată ideea de lumină în Săptămâna Sfințelor Patimi. Luminânda primelor trei zile din această săptămână conține două referiri la lumină: „Cămara Ta, Mântuitorul meu, o văd împodobită, și îmbrăcăminte nu am, ca să intru într-însa. *Luminează-mi haina sufletului meu, Dătătorule de lumină, și mă mântuiește*“²⁵. Textul are vădite asemănări cu cel al troparului pe care îl cântăm când ieșim din baia Botezului: „Dă-mi mie *haină luminoasă*, Cel ce Te îmbraci cu *lumina* ca și cu o haină, Mult-milostive, Hristoase, Dumnezeu nostru“²⁶. Asemănarea lor provine din faptul că, și unul și altul, au apărut în cadrul experienței liturgice pre-pascale care la origini a avut conținut baptismal. În troparul zilei de joi, din aceeași Săptămână a Patimilor, cântat la Denia de miercuri seara, se reia ideea de lumină, dar cu alt înțeles: „Când măriții ucenici la spălarea cinei *s-au luminat*, atunci Iuda cel rău credincios, cu iubirea de argint îmbolnăvinduse, s-a întunecat...“²⁷. Aici *luminarea* are sensul de cunoaștere, pricepere, înțelepciune, în timp ce necunoașterea este stare de întuneric și de rătăcire. Cu acest sens găsim ideea de *lumină-luminare* în rugăciunea care precede citirea

23. Cf. Ieromonah Makarios Simonopetrul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, trad. de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000, p. 317-318.

24. *Slujba Învierii, tâlcuire și text*, p. 61.

25. *Triodul*, p. 549.

26. *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 42.

Sfintei Evanghelii în cadrul Sfintei Liturghii: „Strălucește în inimile noastre, Iubitorule de oameni, Stăpâne, *lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale* și deschide ochii gândului nostru spre înțelegerea evanghelicelor Tale propovăduiri...“²⁸.

Luminânda de la Denia din Joia Patimilor ne prezintă Crucea ca sursă de lumină pentru că de pe ea se întrezăresc zorii Învierii: „Într-o zi l-ai învrednicit, Doamne, pe tâlharul, în rai; și pe mine *luminează-mă* cu lemnul Crucii și mă mântuiește“²⁹.

Tema luminii este exprimată profund și în cadrul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite. Potrivit documentelor vechi, pe baza cărora sunt inventariate astăzi fluctuațiile care au avut loc în rânduiala Liturghiei Darurilor, constatăm că în cadrul acestei rânduieli de slujbă avem „un dublu oficiu al luminii“: unul identificat cu Vohodul, care are în centru imnul „Lumină lină“, și cel de-al doilea, care urmează imediat după citirea primei paremii, având în centru ritualul binecuvântării credincioșilor cu lumânarea aprinsă și rostirea formulei „Lumina lui Hristos luminează tuturor“, urmat de ritualul cădirii Sfintei Mese în timp ce, printre stihuri, se cântă „Să se îndrepteze...“. După prevederile tipiconale din *Liturghierul* românesc, după prima paremie, diaconul rostește „Înțelepciune“, iar la strană se cântă prochimenul celei de-a doua paremii. După prochimen, diaconul rostește „Porunciți“, iar preotul ia din fața sfintelor uși lumânarea aprinsă și cădelnița și, însemnând cruciș în fața Sfintei Mese, rostește: „Înțelepciune, drepti !“, apoi, întorcându-se către credincioși și însemnând cruciș, zice cu glas mare: „Lumina lui Hristos luminează tuturor“.

Urmează a doua paremie și ritualul cădirii Sfintei Mese în cele patru laturi, cântându-se „Să se îndrepteze...“³⁰. Variații tipiconale au existat și în trecut și există și astăzi în diferite tradiții liturgice³¹, semnificațiile acestui dublu ritual al luminii, însă, sunt aceleași. Care sunt ele?

Mai întâi, acest ritual, ca și formulele care-l însoțesc, *au un profund caracter hristocentric*, fiind în același ton cu întreaga imnografie a Triodului care are în centru și orientează spre Hristos Cel răstignit și înviat. Identificarea lui Hristos cu însăși lumina și aprinderea luminilor în biserică sau

27. *Triodul*, p. 582.

28. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 137.

29. *Triodul*, p. 616-617.

30. *Liturghier*, p. 274-275; Pr. prof. dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 340-341.

prezența actelor și gesturilor rituale cu lumini aprinse, ca semne simbolice ale prezenței lui Hristos în mijlocul nostru, sunt trăsături și componente definitorii ale cultului divin ortodox³².

În al doilea rând, acest ritual anticipează bucuria pascală. După descrierile făcute de pelerina Egeria, în *Jurnalul* ei de călătorie, în practica ierusalimiteană, preotul nu lua lumina aprinsă din fața sfintelor uși, așa cum prevede *Liturghierul* românesc actual, ci ieșea din interiorul altarului cu lumânarea aprinsă, întocmai ca în noaptea Sfintelor Paști³³. Această ieșire din altar, din interiorul mormântului, este ca o „fulgerare a luminii Învierii”³⁴, ca o pregustare a acelei lumini și ca o „antrenare” sau „repetiție” pentru bucuria pascală, când „din mormântul lui Hristos lumina ne-a răsărit”.

În cele din urmă, ritualul luminii are semnificații baptismale. Potrivit unor documente formula „Lumina lui Hristos luminează tuturor” era rostită începând cu Săptămâna a IV-a a Postului Mare, când se introduc și ecteniile însoțite de rugăciuni pentru cei care se pregătesc „pentru sfânta luminare”. Lumina lui Hristos arătată credincioșilor în cadrul Liturghiei Darurilor face trimitere, astfel, la „luminarea baptismală”³⁵ de care se vor împărtăși în noaptea de Paști cei înscriși pentru Botez în Săptămâna brânzei și pregătiți intens pe tot parcursul Postului Mare.

Sfântul Botez - Taina „Sfintei Luminări”

Între numirile³⁶ care s-au atribuit Tainei Botezului de-a lungul timpului este și cea de „Sfânta luminare”. În trecutul Bisericii, întreaga perioadă de patruzeci de zile premergătoare Postului Mare era o perioadă de pregătire intensă a catehumenilor în vederea primirii Sfintei Luminări (Botezului), în noaptea de Înviere. Această pregătire, care constă în citirea și aprofundarea conținutului Sfintei Scripturi³⁷ și ascultarea catehezelor prebaptismale a imprimat acestei perioade un conținut baptismal. Aceeași perioadă era perioadă de rugăciune intensă. Biserica, asemenea unei mame care se pre-

31. Cf. Ieromonah Makarios Simonopetritul, *op. cit.*, p. 219-220.

32. Cf. † Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Nașterea lui Hristos - lumina cunoștinței. Pastorală de Crăciun*, Editura Trinitas, Iași, 2002, p. 1-8.

33. *Slujba Învierii, tâlcuire și text*, p. 21.

34. Ieromonah Makarios Simonopetritul, *op. cit.*, p. 220.

35. *Ibidem*.

36. Despre Taina Botezului, pe larg, la P.S. dr. Laurențiu Streza, *Tainele de inițiere creștină în Bisericile Răsăritene*, Editura Trinitas, Iași, 2002.

gătește să nască, se ruga pentru viitorii ei fii. Nu numai candidații la Botez se pregăteau să intre în marea familie a celor născuți din apă și din Duh, ci însăși familia, care urma să-i primească în sânul ei, se pregătea. Cu alte cuvinte, erau pregătite atât mlădițele care urmau să fie altoite, cât și arborele pe care urma să se facă altoiul.

Începând cu miercuria Înjumătățirii Postului Mare, așa cum am enunțat mai sus, întreaga comunitate participantă la Liturghie se ruga pentru cei care în viitorul apropiat aveau să primească Botezul. Este interesant că în ectenia celor chemați, candidații la Botez sunt numiți „frați“. Ei nu mai sunt străini și necunoscuți, ci *frați*. „Cei credincioși, spune ectenia, pentru frații care se pregătesc pentru sfânta luminare ... Ca Domnul Dumnezeu să-i lumineze pe dânșii cu lumina cunoștinței și a dreptei credințe...“³⁸.

În timp ce diaconul rostește ectenia, preotul se roagă în taină: „Arată, Stăpâne, fața Ta peste cei care se pregătesc pentru sfânta luminare și doresc să se curățească de stricăciunea păcatului ; luminează gândul lor ; fă-i statornici pe dânșii în credință...“³⁹. A-și arăta fața înseamnă a se descoperi, a se face cunoscut. Acesta este sensul pe care îl desprindem din cuvintele Scripturii. În Duminica Învierii, Mântuitorul intră prin ușile încuiate în „foisorul cel de sus“, unde se aflau ucenicii Săi, arătându-le mâinile și coasta Sa, iar ei s-au bucurat *văzând = cunoscând* că este Domnul (Ioan 20, 20). La Emaus, în aceeași zi, *S-a descoperit* la frângerea pâinii ucenicilor Săi, Luca și Cleopa, iar ei *L-au cunoscut* (Luca 24, 30-31). Aceleași sensuri se desprind și din troparul Schimbării la Față: „Schimbatu-Te-ai la față, în munte, Hristoase Dumnezeule, arătând (descoperind *n.n.*) ucenicilor Tăi slava Ta, pe cât li se putea (pe cât puteau ei să cuprindă și să înțeleagă *n.n.*)...“.

După dispariția instituției catehumenatului, perioada premergătoare Paștelui a căpătat conținuturi penitențiale. Biserica a avut și are conștiința că Taina Pocăinței înnoiește, prin baia lacrimilor, Taina Sfântului Botez, deci înnoiește Taina Sfintei Luminări⁴⁰. Această conștiință s-a reflectat și în unele rugăciuni în care întâlnim expresii precum: „luminează-ne pe noi cu lumina pocăinței“.

Că Botezul este „Sfânta luminare“ se desprinde cel mai clar din rânduiala

37. Mulțimea paremiilor păstrate până astăzi în slujbele Postului Mare dau mărturie despre aceasta.

38. *Liturghier*, p. 279.

39. *Ibidem*, p. 280 - Rugăciunea pentru cei care se pregătesc pentru sfânta luminare.

slujbei. Încă înainte de primirea Botezului, când se face Rugăciunea la însemnarea pruncului, preotul se roagă „...să se însemneze lumina feței Tale peste robul Tău (N) ...”⁴¹.

În ultima rugăciune din rânduiala catehumenatului, pe care o săvârșim înainte de Botez, se exprimă faptul că cel care vine către luminarea cea sfântă răspunde la o chemare pe care Însuși Dumnezeu i-o face : „Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, cheamă pe robul Tău (N) către luminarea Ta cea sfântă...”⁴².

Din ectenia mare aflăm că Botezul este „luminare cu lumina cunoștinței și a dreptei credințe”, iar cel botezat devine „fiu al luminii și moștenitor al veșnicelor bunătăți”⁴³. Înainte de ungerea cu untdelemn sfințit, preotul rostește o formulă de binecuvântare a lui Dumnezeu „Cel ce luminează și sfințește pe tot omul care vine în lume”, iar după ce pruncul este scos din cristelniță afirmăm credința că haina strălucitoare dobândită în apele Botezului este părticică din haina de lumină a lui Dumnezeu: „Dă-mi mie haină luminoasă, Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină...”⁴⁴. Această haină este însuși *Hristos-Lumina*: „*Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat*” (Galateni 3, 27). Spre finalul slujbei Botezului, noul botezat este șters cu buretele, în locurile unde a fost uns cu Sfântul Mir, în timp ce se rostește o formulă în care apare expresia *luminatu-te-ai* și se rostește o rugăciune în care cerem ca lumina feței lui Dumnezeu să strălucească pururea în inima celui botezat⁴⁵. Împlinirea acestei rugăciuni se vede în aureolele sfinților din icoane.

„Părtași dumnezeirii Tale făcându-ne”

În spațiul liturgic persoana umană experimentează anticipat starea de fericire a împărăției lui Dumnezeu, stare de care, la sfârșitul veacurilor se va împărtăși deplin. Această stare devine permanentă pentru creștinul evla-

40. Despre Botez și pocăință ca teme centrale ale Postului Mare, a se vedea pe larg la Preot Viorel Sava, *Mijloace rituale în Liturghia Darurilor mai înainte sfințite*, în vol. „*În Biserica Slavei Tale*”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, III, Editura Performantica, Iași, 2006, p. 21-26.

41. *Molitfelnic*, p. 16.

42. *Ibidem*, p. 31.

43. *Ibidem*, p. 34-35.

44. *Ibidem*, p. 40 și 42.

vios a cărui credință rodește fapte plăcute lui Dumnezeu și se împlinește în chip variat. Sfântul Apostol Pavel definește împărăția lui Dumnezeu ca fiind „pace și bucurie și dreptate în Duhul Sfânt“. Deci bucuria, izvorâtă din rugăciune, din împăcarea cu Dumnezeu prin pocăință, din fapta bună săvârșită pentru cei aflați în suferință și în nevoi, din răbdarea încercărilor etc. este pregustare din fericirea cea netrecătoare a împărăției lui Dumnezeu. La fel și pacea inimii, dobândită prin rugăciune și prin biruirea ispitelor, ca și împăcarea cu Dumnezeu și cu semenii sunt și ele pregustări din fericirea veșnică a împărăției lui Dumnezeu.

Din rugăciunile și imnurile liturgice ortodoxe, însă, aflăm că pregustăm din fericirea veșnică a împărăției lui Dumnezeu când lumina harului lui Dumnezeu ne învăluie, copleșindu-ne.

Unirea cu lumina dumnezeirii se împlinește și prin primirea Sfintei Împărtășanii, „cărbonele Sfântului Trup și al Scumpului Sânge“, care se dă „spre sfințire și spre *luminare*, spre însănătoșirea sufletului și a trupului, spre ușurarea greutății greșelilor celor multe...“⁴⁶. Împărtășania este foc și lumină care arde păcatele și mistuie patimile: „Ca focul și ca lumina să-mi fie mie Trupul și Sângele Tău cel scump, Mântuitorul Meu, arzând materia păcatului și mistuind spinii patimilor și luminându-mă pe mine, cel ce mă închin Dumnezeirii Tale“⁴⁷. În prima rugăciune de mulțumire după primirea Sfintei Împărtășanii, a cărei alcătuire este atribuită Sfântului Vasile cel Mare, între roadele pe care ne rugăm să le primim prin împărtășire, este și „luminarea ochilor inimii“⁴⁸. În a treia rugăciune din același ciclu de rugăciuni, alcătuită de Sfântul Simeon Metafrastul, împărtășania este „foc care arde pe cei nevrednici“ și se dă spre „înțelepțire și spre *luminare*“⁴⁹, iar în ultima rugăciune de mulțumire Maica Domnului este numită „lumina întunecatului meu suflet“ pentru că a născut „Lumina cea adevărată“, de aceea ne rugăm să ne „lumineze ochii cei înțelegători ai inimii“⁵⁰. În rugăciunea a șaptea din Rânduiala pregătirii pentru primirea Sfintei Împărtășanii, alcătuită de Sfântul Simeon Noul Teolog, ne rugăm astfel: „Știu, Mântuitorule, că altul ca mine n-a greșit Ție, nici a făcut faptele pe care le-am făcut eu. Dar și aceasta știu,

45. *Ibidem*, prima Rugăciune la spălarea pruncului.

46. *Liturghier*, a doua din Rugăciunile înainte de Dumnezeiască Împărtășire, p. 322.

47. *Ibidem*, p. 311 - cântarea a 9-a a canonului Sfintei Împărtășanii.

48. *Ibidem*, p. 337.

că mărimea greșelilor mele și mulțimea păcatelor mele nu covârșesc răbdarea cea multă a Dumnezeului meu, nici iubirea Lui de oameni cea înaltă; ci, pe cei care se pocăiesc, cu mila îndurării îi curățești și îi luminezi și cu lumina îi unești, *părtași Dumnezeirii tale făcându-i...*⁵¹.

Încununarea luminării și unirii cu lumina ne conduce la vederea ei. De aceea, în finalul Sfintei Liturghii, după primirea Sfintei Împărtășanii, cântăm : „Am văzut *lumina cea adevărată*, am primit Duhul cel ceresc...“.

*

În concluzie, dorim să spunem, în primul rând, că din multitudinea textelor care conțin ideea de lumină am ales câteva pentru a scoate în evidență cât de bogată este tematica pe care imnografia și rugăciunile ortodoxe o conțin și care așteaptă să fie pusă în valoare de către cercetătorii în domeniu. În al doilea rând, considerăm că într-o lume aflată într-un proces alert de descompunere morală din cauza întunericului păcatului, tema luminii cu multiplele ei nuanțe este de mare actualitate. În al treilea rând, fără a profita de jocul de cuvinte, considerăm că între Răsăritul creștin și Apusul creștin, puntea de legătură nu poate fi decât din lumină.

---

49. *Ibidem*, p. 339.

50. *Ibidem*, p. 340.

51. *Ibidem*, p. 331.